

noastră consacră regula potrivit căreia răspunderea penală a persoanei fizice și cea a persoanei juridice nu se exclud, ci se cumulează¹.

În virtutea principiului caracterului personal al răspunderii penale, persoana juridică nu se poate regresa pentru a solicita plata amenzii penale plătite, dar va putea solicita de la făptuitorii persoane fizice despăgubiri în temeiul răspunderii civile delictuale. De asemenea, asociații persoanei juridice nu pot fi obligați să răspundă pentru amenzile penale aplicate entității față de care au calitatea de asociați, deoarece s-ar încălca principiul personalității răspunderii penale, soluția fiind aceeași inclusiv în cazul acelor persoane juridice în cadrul cărora asociații răspund nelimitat sau solidar².

3.4. Subiectul pasiv al infracțiunii

A. Noțiunea subiectului pasiv al infracțiunii

Subiectul pasiv al infracțiunii este persoana fizică sau juridică titulară a valorii sociale vătămate prin infracțiune. Altfel spus, subiectul pasiv al infracțiunii este **persoana vătămată**. Spre deosebire de infractor, persoana vătămată nu trebuie să îndeplinească nicio condiție generală, în afară de aceea de a i se cauza o vătămare materială sau morală prin infracțiune.

Nu trebuie însă să se confunde, din punct de vedere strict penal, chiar dacă de cele mai multe ori așa este, persoana vătămată prin infracțiune cu persoana prejudiciată prin aceasta³. În materia „clasică” a dreptului penal, persoana prejudiciată, care de cele mai multe ori este una și aceeași cu subiectul pasiv al infracțiunii, este considerată cea care a suferit un prejudiciu material sau moral prin infracțiune. Această persoană este, sub aspectul laturii civile a cauzei, subiect de drept procesual civil, adică titulara acțiunii civile ce rezultă din săvârșirea infracțiunii. Spre exemplu, în cazul infracțiunii de omor, subiectul pasiv al infracțiunii este persoana ucisă, iar subiectul de drept civil este soțul sau ruda apropiată a persoanei ucise.

În sens strict penal, **victima infracțiunii** este de fapt subiectul pasiv al acesteia, adică persoana vătămată. Dar în accepțiunea legislației privind protecția victimei (avem în vedere, în principal, Legea nr. 211/2004), noțiunea de victimă a infracțiunii are, pe de o parte, un conținut mai larg, deoarece cuprinde și persoana prejudiciată prin infracțiune, iar, pe de altă parte, o sferă mai restrânsă, deoarece, de regulă, nu permite includerea în noțiunea de victimă a persoanei juridice și a persoanelor fizice vătămate care au decedat în urma

¹ În dreptul belgian, spre exemplu, în cazul infracțiunilor din culpă, cumulul răspunderii penale a persoanei juridice cu răspunderea penală a persoanei fizice este exclus, deoarece într-o atare situație se aplică regula răspunderii exclusive a persoanei care are culpa cea mai gravă (pentru mai multe date, a se vedea A. Jurma, *op. cit.*, p. 148). De pildă, conform art. 5 din Codul penal belgian: „Atunci când responsabilitatea persoanei juridice este angajată exclusiv ca urmare a intervenției unei persoane fizice identificate, numai persoana care a comis fapta cea mai gravă poate fi condamnată. Dacă persoana fizică identificată a comis fapta cu bună știință și în mod voit, ea poate fi condamnată în același timp cu persoana juridică responsabilă”.

² A se vedea și Fl. Streteanu, R. Chiriță, *op. cit.*, pp. 408-409. Autorii arată că, în măsura în care asociații în cauză au fost și ei sancționați penal pentru fapta respectivă, s-ar încălca și regula *non bis in idem*.

³ A se vedea V. Dongoroz, S. Kahane, I. Oancea, I. Fodor, N. Iliescu, C. Bulai, R. Stănoiu, *op. cit.*, vol. I, p. 206.

săvârșirii infracțiunii (în cazul infracțiunii de omor, de pildă). Deci raportul, din punct de vedere logic, între cei doi termeni este unul de intersectare¹.

Persoana vătămată prin infracțiune poate fi o persoană fizică sau o persoană juridică. În literatura de specialitate este larg răspândită opinia conform căreia poate fi victimă numai un om în viață². Acești autori privesc, credem, noțiunea de victimă a infracțiunii din perspectivă pluridisciplinară. Chiar dacă, din punct de vedere social, numai persoana fizică are o existență reală, din punct de vedere juridic, și persoana juridică poate fi titulară de drepturi și obligații, împrejurare care îi conferă vocație la calitatea de victimă a infracțiunii. De pildă, în cazul infracțiunii de furt, dacă bunul mobil sustras se afla în patrimoniul unei societăți.

Dintre subiecții infracțiunii, persoana vătămată se identifică în majoritatea cazurilor cu subiectul pasiv al infracțiunii. Altfel spus, persoana vătămată este subiectul în numele căruia se exercită acțiunea penală de către stat prin intermediul organelor sale specializate.

Conform art. 1 din Declarația principiilor fundamentale ale justiției privind victimele infracțiunilor și abuzului de putere, adoptată de Adunarea Generală a ONU în anul 1985, au calitatea de victime persoanele cărora, individual sau colectiv, le-a fost cauzat un prejudiciu, inclusiv vătămări corporale sau o daună morală, suferințe emoționale, o pagubă materială sau limitarea esențială a drepturilor lor fundamentale în urma acțiunii ori inacțiunii prin care au fost încălcate legile naționale în vigoare.

În domeniul victimologiei, se poate spune că poziția victimei persoană juridică este una secundară, ea prezentând interes numai în măsura în care „victimizarea” acesteia determină consecințe victimale în dauna unor persoane fizice. Într-adevăr, este greu de acceptat, din punct de vedere victimologic, faptul că o persoană juridică poate fi victimă finală a unei infracțiuni, deoarece până la urmă cei lezați sunt asociații ca persoane fizice, acționarii ca persoane fizice sau membrii grupului ce alcătuiesc colectivul uman constituit sub forma unei persoane juridice.

Persoana fizică poate fi victimă a majorității infracțiunilor, iar în cazul anumitor infracțiuni numai persoana fizică poate fi victimă. De pildă, numai ființa umană poate fi subiect pasiv al infracțiunii de vătămare corporală. Pe de altă parte, sunt unele infracțiuni la care omul nu are, principial, calitatea de victimă, cum este în cazul infracțiunii de trădare. Sunt și infracțiuni care pot fi îndreptate atât împotriva unei persoane fizice, cât și împotriva unei persoane juridice. De exemplu, infracțiunea de înșelăciune.

Victimele persoane fizice sunt specifice infracțiunilor contra persoanei. Este vorba despre infracțiunile contra vieții, infracțiunile contra integrității corporale sau a sănătății, infracțiunile referitoare la viața sexuală și infracțiunile contra libertății. Însă, persoanele fizice pot fi victime și ale altor infracțiuni, cum ar fi infracțiunile contra patrimoniului, infracțiunile din domeniul afacerilor, infracțiunile contra securității naționale, infracțiunile rutiere, infracțiunile referitoare la regimul drogurilor etc.

Deși autorii din domeniul victimologiei consideră că poate avea calitatea de victimă numai persoana fizică (omul), din punct de vedere penal (impropriu, victimologic vorbind), chiar și o persoană juridică poate fi considerată victimă (subiect pasiv). De exemplu, în

¹ Pentru o abordare monografică a protecției victimelor, a se vedea M.A. Hotca, *Protecția victimelor. Elemente de victimologie*, Ed. C.H. Beck, București, 2006.

² A se vedea T. Butoi, D. Voinea, V. Iftene, Al. Butoi, C. Zănescu, M.C. Prodan, I.T. Butoi, L.G. Nicolae, *Victimologie. Curs universitar*, Ed. Pinguin Book, București, 2004, p. 21.

cazul infracțiunii de furt, persoana vătămată poate fi atât o persoană fizică, cât și o persoană juridică (societate, asociație, fundație, autoritate sau instituție publică etc.).

Ocotirea persoanelor vătămate poate fi realizată și prin alte modalități, extrajuridice, dar principala modalitate rămâne legea. Când se vorbește despre persoane vătămate prin activități ilicite, înseamnă că mijloacele de prevenire extrajuridice nu și-au atins finalitatea, astfel că se impune intervenția dreptului. Dreptul se prezintă, din acest punct de vedere, ca fiind soluția de rezervă.

Dacă dreptul, în general, poate fi considerat o soluție de rezervă pentru prevenirea și combaterea activităților cu caracter ilicit, dreptul penal trebuie apreciat ca fiind ultima soluție de rezervă (*ultima ratio*) dintre cele juridice. În calitatea sa de *ultimă redută* pentru contracararea faptelor ilicite grave, dreptul penal are ca element integrat al scopului său general (prevenirea săvârșirii infracțiunilor) protecția victimelor și prevenirea victimizării.

Cu toate că eforturile legiuitorului trebuie apreciate ca bine-venite, nu au fost însă soluționate toate aspectele esențiale referitoare la protecția victimelor infracțiunilor. Astfel, de pildă, sub aspectul soluționării laturii civile a cauzei penale, ar trebui prevăzute în legislație măsuri asigurătorii care să permită organelor judiciare, la cererea victimei infracțiunii sau din oficiu în cazurile când aceasta se află în imposibilitate de a-și formula pretențiile, să intervină prompt pentru a evita sustragerea infractorului de la executarea obligațiilor civile. Măsurile asigurătorii reglementate se dovedesc a fi, în multe cazuri, ineficiente în raport cu posibilitățile de sustragere pe care le au făptuitorii în zilele noastre. Practica judiciară consemnează săvârșirea a numeroase infracțiuni care au produs prejudicii foarte mari, dar victimele nu au fost niciodată despăgubite sau repararea prejudiciului produs a avut loc numai parțial. Aceste cazuri au fost posibile deoarece nu de puține ori infractorii „experimentați” își ascund averea față de o eventuală urmărire silită sau încheie diferite acte juridice simulate¹.

B. Condițiile speciale ale subiectului pasiv și categoriile de subiecți pasivi

Subiectul pasiv al infracțiunii nu trebuie să îndeplinească anumite condiții generale, dar unele norme de incriminare impun, pentru existența infracțiunii sau a unei variante calificate a acesteia, ca subiectul pasiv să aibă unele **calități sau însușiri** de a căror întrunire depinde existența infracțiunii sau a variantei calificate. De exemplu, pentru reținerea infracțiunii de atentat care pune în pericol securitatea națională subiectul pasiv trebuie să dețină o funcție de demnitate publică.

Subiecții pasivi ai infracțiunii pot fi clasificați după mai multe criterii. Astfel, în funcție de importanța subiectului în cauză, deosebim între **subiecți pasivi principali** și **subiecți pasivi secundari**. Subiectul pasiv principal este persoana titulară a valorii sociale mai importante, adică ale cărei interese sunt protejate în primul rând. Subiectul pasiv secundar este titularul valorii sociale mai puțin importante, respectiv persoana ale cărei interese sunt ocrotite în mod adiacent. Subiectul pasiv secundar este denumit și prin expresia „subiect pasiv adiacent” sau prin sintagma „subiect pasiv subsidiar”. De pildă, în cazul infracțiunii de ultraj, persoana ale cărei interese sunt ocrotite în principal este instituția publică în cadrul căreia activează funcționarul public ultrajiat, iar subiectul pasiv secundar este tocmai acest funcționar.

---

¹ M.A. Hotca, *op. cit.*, p. 129 și urm.

În cazul în care legea impune subiectului pasiv al infracțiunii unele condiții speciale, subiecții pasivi sunt denumiți **subiecți pasivi calificați**, iar în lipsa oricăror condiții subiecții pasivi sunt numiți **simpli**. Este subiect pasiv calificat, de pildă, subiectul pasiv al infracțiunii de lovire a superiorului.

Cu excepția cazului în care este vorba despre o infracțiune care aduce atingere exclusiv statului, se face distincție între **subiectul pasiv general** (statul, în calitate de reprezentant al societății, însărcinat să garanteze legalitatea și asigurarea restabilirii ordinii juridice încălcate prin săvârșirea infracțiunii) și **subiectul pasiv special** (persoana fizică sau juridică vătămată prin săvârșirea infracțiunii). Subiectul pasiv general este numit și subiect mediat, în timp ce subiectul pasiv special mai poartă denumirea și de subiect imediat.

În funcție de posibilitatea ca infracțiunea să poată fi comisă numai împotriva unei singure persoane sau exclusiv împotriva mai multor persoane, distingem subiecți pasivi unici, în situația în care infracțiunea nu poate fi săvârșită decât împotriva unei singure persoane (de exemplu, vătămarea corporală) și subiecți pasivi plurali, în cazurile în care infracțiunea respectivă poate fi săvârșită numai împotriva a două sau mai multor persoane (de pildă, în cazul omorului comis asupra a două sau mai multor persoane).

§4. Locul și timpul comiterii infracțiunii

4.1. Locul săvârșirii infracțiunii

Infracțiunea, act de conduită umană, se desfășoară întotdeauna într-un anumit spațiu. **Locul comiterii infracțiunii**, de regulă, nu prezintă importanță, aceasta fiind sancționată indiferent de teritoriul în care fost săvârșită.

Uneori, legiuitorul prevede în norma de incriminare condiții referitoare la locul comiterii infracțiunii. Condițiile privind locul săvârșirii infracțiunii pot avea rolul de cerințe esențiale sau de elemente circumstanțiale. De pildă, pentru existența infracțiunii de conducere fără permis este necesară condiția ca fapta să se comită pe drumurile publice. Iar pentru existența uneia dintre modalitățile agravate ale furtului calificat este necesară condiția săvârșirii faptei în public.

Este posibil ca infracțiunea să nu se plaseze într-un singur loc, ci în mai multe locuri, situație care ridică problema de a stabili unde s-a comis infracțiunea. De pildă, acțiunea este realizată pe teritoriul unui anumit stat, iar rezultatul se produce pe teritoriul altuia. Sau este vorba de o infracțiune continuă care se desfășoară pe teritoriul mai multor state. Un alt exemplu: acțiunea este comisă în public, dar urmarea imediată survine într-un loc privat.

Aceste exemple relevă faptul că, uneori, locul săvârșirii infracțiunii are importanță. Așa cum am văzut, când am examinat aplicarea legii penale în spațiu, în cazul infracțiunilor săvârșite pe teritoriile mai multor state, legiuitorul român a optat pentru implementarea regulii ubicuității.

Pentru identitate de rațiune, se impune aceeași soluție și în cazul infracțiunilor ce se derulează în mai multe locuri, pe teritoriul țării, caz în care ele vor fi considerate ca fiind săvârșite în oricare dintre spațiile în care s-a comis un act de executare, determinare, îlesnire ori s-a produs rezultatul. Tot în funcție de locul săvârșirii infracțiunii se determină și competența procesuală a organelor judiciare, care, de regulă, aparține organelor în circumscripția teritorială a cărora se află locul comiterii infracțiunii.

4.2. Timpul săvârșirii infracțiunii

Timpul săvârșirii infracțiunii reprezintă intervalul de timp în care s-a desfășurat activitatea infracțională. Timpul comiterii unei infracțiuni coincide, de regulă, cu data când s-a epuizat (încetat, finalizat) acțiunea sau inacțiunea.

Dacă infracțiunea s-a derulat într-o perioadă mai mare de o zi, ea va fi considerată săvârșită în ziua când a luat sfârșit actul de conduită, adică la data încetării acțiunii sau inacțiunii. În raport de această dată se vor aplica toate normele dreptului penal, mai puțin cele care reglementează instituția recidivei, revocării liberării condiționate, revocării măsurilor de individualizare a executării pedepselor și măsurilor educative, înlăturarea beneficiului grațierii, întreruperea termenului prescripției și a celui de reabilitare. Aceste instituții sunt incidente în raport de data consumării (realizării conținutului integral) infracțiunii.

Dintr-o altă perspectivă, existența unor cauze care exclud infracțiunea se apreciază în funcție de momentul comiterii faptei. De pildă, starea de iresponsabilitate sau beția trebuie să existe în momentul săvârșirii faptei. Termenul pentru formularea plângerii prealabile în cazul infracțiunilor, la care acțiunea penală se pune în mișcare la plângerea prealabilă a persoanei vătămate, dacă victima a aflat de comiterea infracțiunii, curge de la data consumării infracțiunii, iar nu de la data epuizării, în cazul în care cele două momente nu coincid din punct de vedere temporal.

Condițiile referitoare la timpul comiterii infracțiunii pot fi: cerințe esențiale, elemente circumstanțiale, circumstanțe generale. În lipsa acestor condiții este exclusă existența infracțiunii, a variantei agravate, calificate sau a circumstanței, după caz.

§5. Situația premisă

Situația premisă este un concept ce ocupă un loc important în doctrina străină, în special italiană, unde se face distincție între premise ale infracțiunii (*presupposti del reato*), cum ar fi calitatea de funcționar în cazul unor infracțiuni, și premise de fapt (*presupposti del fatto*), ca, de pildă, căsătoria în cazul bigamiei¹.

Examinând normele de incriminare, constatăm că, pentru realizarea conținutului anumitor infracțiuni, legiuitorul impune preexistența unor date ale realității, pe care să se suprapună săvârșirea infracțiunii. Aceste date se referă la anumite stări, situații, relații sau calități, în lipsa cărora este exclusă existența infracțiunii. Așadar, situația premisă sau preexistentă este realitatea pe care trebuie să se grefeze săvârșirea infracțiunii, în lipsa căreia aceasta nu poate subzista².

În cazul infracțiunilor ce presupun existența unei situații preexistente, analiza infracțiunii trebuie să înceapă cu verificarea acesteia, pentru că orice demers în continuare este lipsit de interes, dacă situația premisă nu este realizată.

¹ Această construcție juridică a fost elaborată pentru prima dată, se pare, de către V. Manzini. Pentru prezentarea teoriei situației premisă, a se vedea D.I. Lămășanu, *Elementul material al conținutului generic obiectiv al infracțiunii*.

² A se vedea V. Dongoroz, S. Kahane, I. Oancea, I. Fodor, N. Iliescu, C. Bulai, R. Stănoiu, *Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea specială*, vol. III, Ed. Academiei, București, 1970, p. 9. De pildă, situația premisă este necesară în cazul infracțiunii de abandon de familie și constă în existența unui raport juridic civil de obligație.

De pildă, în cazul infracțiunii de abuz de încredere, este necesară preexistența unei relații juridice între subiecții faptei (activ și pasiv). La fel, în cazul infracțiunii de spălare a banilor, este necesară existența anterioară a unei infracțiuni prin comiterea căreia s-au produs banii murdari.

§6. Latura obiectivă a infracțiunii

6.1. Preliminarii

Latura obiectivă a infracțiunii (aspectul obiectiv) este acea latură a actului de conduită interzis alcătuită din **elementul material** (acțiunea sau inacțiunea descrisă și interzisă de norma incriminare), **urmarea imediată** (rezultatul produs) și **raportul de cauzalitate** (legătura de cauzalitate, nexul causal sau relația causală) între elementul material și urmarea imediată.

Latura obiectivă mai poate fi denumită prin expresiile: latura fizică, perioada externă, conținutul constitutiv obiectiv sau aspectul obiectiv sau fizic. Latura obiectivă a infracțiunii se poate realiza în întregime, poate rămâne în stare de tentativă sau numai în faza actelor preparatorii. Așa cum vom vedea la analiza formelor și modalităților infracțiunii, nu toate fazele derulării unei fapte au relevanță penală.

Conținutul constitutiv obiectiv al infracțiunii mai cuprinde, fără a avea rolul de elemente ale acestuia, și alte componente. Aceste componente sunt condiții referitoare la timpul, modul și locul săvârșirii infracțiunii sau privitoare la mijloacele comiterii infracțiunii.

Condițiile privind acești factori pot fi esențiale sau circumstanțiale. Sunt esențiale dacă se referă la conținutul constitutiv al infracțiunii și sunt circumstanțiale dacă privesc conținutul agravat sau atenuat al infracțiunii.

6.2. Elementul material – acțiunea sau inacțiunea interzisă

Una dintre componentele laturii obiective a infracțiunii este **acțiunea** sau **inacțiunea** interzisă de norma de incriminare, adică **elementul material**. Acțiunea (comisiunea) este activitatea prin care corpul unei persoane iese din pasivitate. Acțiunea poate avea loc prin orice mijloace care determină mișcarea corpului omului, cum ar fi: schimbarea poziției anterioare a membrelor, gesturi, cuvinte etc.

Inacțiunea (omisiunea) constă într-un comportament pasiv (negativ) pe care o persoană îl are, deși ea trebuie să iasă din starea de pasivitate în care se află. Descrierea activității interzise este făcută de norma incriminatoare printr-un substantiv provenit din verb (uciderea, luarea etc.) sau o expresie (a face afirmații mincinoase, actul sexual de orice natură etc.), care poartă denumirea de *verbum regens*. Acțiunea sau inacțiunea se poate realiza prin: **acte materiale** (*facta*) – de exemplu, în cazul infracțiunii de violare de domiciliu; **verbal** (*verbis*) – de pildă, săvârșirea infracțiunii de amenințare prin cuvinte; **în scris** (*scripta*) – de exemplu, săvârșirea infracțiunii de fals în înscrisuri sub semnătură privată.

În conținutul anumitor infracțiuni, legiuitorul prevede mai multe modalități normative de săvârșire a faptei, care pot forma alternativ elementul obiectiv (material) al aceleiași infracțiuni. De pildă, omorul calificat are 8 modalități normative. În aceste cazuri, realizarea

elementului material în una sau mai multe dintre modalitățile alternative nu influențează unitatea infracțională, ci, eventual, individualizarea răspunderii penale. Precizăm că, dacă între modalitățile săvârșite alternativ există intervale de timp, în funcție de existența sau nu a rezoluției infracționale unice, discutăm despre existența unei infracțiuni continuate sau a unui concurs de infracțiuni.

Nu se confundă, însă, infracțiunile care au mai multe modalități normative cu infracțiunile complexe, care au un element material plural (de exemplu, infracțiunea de tâlhărie). În cazul infracțiunilor complexe, elementul material este alcătuit din două sau mai multe acțiuni ori inacțiuni, lipsa uneia având ca efect excluderea existenței infracțiunii complexe.

Acțiunea este o activitate a unei persoane prin care aceasta face ceea ce este interzis de legea penală să facă. Inacțiunea este comportamentul unei persoane care nu face ceea ce legea penală o obligă să facă. Obligația de a ieși din pasivitate poate rezulta din norma ce incriminează fapta sau dintr-o altă normă, penală sau extrapenală.

Infracțiunile al căror *verbum regens* obligă destinatarul să nu aibă o anumită conduită se numesc infracțiuni comisive, întrucât cel obligat desfășoară o activitate oprită de lege, iar infracțiunile în cazul cărora destinatarul trebuie să îndeplinească o anumită activitate sunt denumite infracțiuni omisive.

Infracțiunile comisive nu-și pierd această particularitate, chiar dacă încălcarea normei de incriminare îmbracă forma inacțiunii, pentru că denumirea este dată de caracterul prohibitiv al normei penale de incriminare. De exemplu, infracțiunea de omor rămâne o infracțiune comisivă, chiar dacă moartea victimei este rezultatul unei omisiuni a făptuitorului. La fel, în cazul infracțiunilor omisive, dacă nesocotirea normei de incriminare are loc printr-o acțiune, acestea își păstrează specificul de infracțiuni omisive, deoarece norma încălcată este una onerativă¹. Infracțiunile comisive săvârșite prin inacțiune sunt numite infracțiuni comisive prin omisiune.

Infracțiunea comisivă prin omisiune, deși era acceptată în doctrină și chiar în practică, avea nevoie de un cadru legal, deoarece angajarea răspunderii penale pentru o inacțiune neprevăzută de lege în mod expres „se apropie îngrijorător de mult de o analogie *in malam partem*”². Astfel, omorul este o infracțiune comisivă, deoarece uciderea este ca natură o acțiune, dar producerea intenționată a morții unei persoane poate avea loc și prin inacțiuni (de pildă, neacordarea asistenței medicale de urgență, urmare căreia persoana care are nevoie de asistență moare).

Codul penal (art. 17 C. pen.) face implicit distincție între două categorii de infracțiuni: **infracțiuni comisive și infracțiuni omisive**. Această clasificare prezintă interes în cazul infracțiunii comisive săvârșite prin inacțiune. Infracțiunea comisivă care presupune producerea unui rezultat se consideră săvârșită și prin omisiune, când: există o obligație legală sau contractuală de a acționa; autorul omisiunii, printr-o acțiune sau inacțiune anterioară, a creat pentru valoarea socială protejată o stare de pericol care a înlesnit producerea rezultatului.

În prima ipoteză poate fi încadrat, de pildă, cazul mamei care nu alăptează copilul, lăsându-l să moară de foame, sau al îngrijitorului (obligat contractual) unei persoane aflate

¹ A se vedea V. Dongoroz, S. Kahane, I. Oancea, I. Fodor, N. Iliescu, C. Bulai, R. Stănoiu, *op. cit.*, vol. I, p. 218.

² Fl. Stretanu, *Proiectul noului Cod penal și reconfigurarea teoriei infracțiunii în dreptul penal român*, în CDP nr. 2/2009, p. 56.

într-o situație de vulnerabilitate de a lăsa persoana în cauză fără îngrijire, omisiune urmare căreia victima decedează.

În cea de-a doua ipoteză se poate găsi o persoană care, printr-o inacțiune, determină producerea unei stări de pericol pentru valoarea socială ocrotită, cum ar fi urcarea sau așezarea unui copil de 5 ani într-un loc periculos, după care făptuitorul refuză să-i dea ajutorul pentru a-l salva, omisiune din cauza căreia copilul respectiv suferă o vătămare corporală sau decedează. Tot aici se încadrează și activitatea prin care o persoană lasă liber într-un loc public un animal periculos care rănește sau ucide un om.

La anumite infracțiuni, legiuitorul impune ca acțiunea sau inacțiunea să îndeplinească unele cerințe esențiale, în lipsa cărora fapta nu este infracțiune.

Cerințele esențiale atașate elementului material pot privi comiterea faptei într-un anumit loc, într-un anumit timp, prin anumite mijloace etc. Se observă că cerințele esențiale sunt legate de factorii obiectivi.

Sunt cazuri în care normele de incriminare pretind ca elementul material al faptei interzise să se exteriorizeze într-o anumită formă, situații în care sunt excluse alte moduri de realizare a acestuia.

Aceste infracțiuni sunt numite **infracțiuni în formă închisă**, iar cele care pot fi săvârșite în orice modalități faptele sunt denumite **infracțiuni în formă liberă**¹.

6.3. Urmarea imediată (rezultatul socialmente periculos)

Urmarea imediată este acea componentă a laturii obiective ce constă în consecința (efectul, rezultatul) pe care acțiunea sau inacțiunea a produs-o valorii sociale vătămate și relațiilor sociale generate de aceasta. Valoarea socială ocrotită poate fi lezată efectiv sau numai periclitată, în funcție de împrejurarea dacă aceasta are sau nu o existență materială.

Urmarea imediată nu se confundă cu **efectele subsecvente infracțiunii**, deoarece acestea nu intră în latura obiectivă a infracțiunii. Urmarea imediată este o componentă a laturii obiective de care depinde ființa infracțiunii, în timp ce consecințele ulterioare sunt doar elemente circumstanțiale, cu caracter accidental, care pot fi prezente sau pot lipsi. Lipsa acestor elemente circumstanțiale va avea ca efect doar excluderea existenței conținutului agravat sau atenuat al infracțiunii.

În doctrină există mai multe concepții referitoare la rezultatul infracțiunii, dintre care merită a fi reținute **concepția juridică și concepția naturalistă**.

În concepția juridică, rezultatul infracțiunii este văzut ca o vătămare a valorii sociale ce formează obiectul infracțiunii.

În cadrul concepției naturaliste, urmarea imediată este înțeleasă ca un element constitutiv sau ca unul circumstanțial agravant ce se exteriorizează printr-o schimbare a realității înconjurătoare, ceea ce determină concluzia că rezultatul este un element care se găsește numai în cazul infracțiunilor numite de rezultat.

În cazul infracțiunilor pentru care legea pretinde un rezultat fizic, acesta trebuie să se producă, deoarece altfel fapta nu va fi infracțiune sau va rămâne în stare de tentativă. Doctrina numește aceste infracțiuni **infracțiuni de rezultat**.

¹ A se vedea Fl. Streteanu, D. Nițu, *op. cit.*, p. 282.

În schimb, în cazul infrațiunilor pentru existența cărora legea nu impune producerea unui rezultat material, fapta respectivă va fi infrațiune fără ca în lumea înconjurătoare să aibă loc vreo modificare fizică. Literatura de specialitate le denumește **infrațiuni de pericol**.

Infrațiunile de pericol pot fi subclasificate în două categorii, și anume în **infrațiuni de pericol concret și infrațiuni de pericol abstract** sau prezumat. Sunt infrațiuni de pericol concret, spre exemplu, infrațiunile contra siguranței circulației pe căile ferate.

O specie de infrațiuni de pericol abstract o constituie infrațiunile obstacol sau de pericol imediat¹ (de pildă, conducerea având în sânge o îmbibație alcoolică peste limita legală).

Determinarea momentului producerii urmării imediate este foarte importantă, întrucât la data survenirii ei infrațiunea s-a consumat sau epuizat, după caz.

Sunt infrațiuni la care **momentul consumării** nu coincide cu cel al **epuizării**. O asemenea infrațiune este infrațiunea continuă, care se consumă în momentul în care făptuitorul a realizat acțiunea sau inacțiunea și s-a produs urmarea imediată, specifică acelei infrațiuni. De exemplu, infrațiunea continuă de furt de energie electrică se consumă la data când prima particulă de energie a fost utilizată, dar epuizarea ei are loc abia în momentul în care acțiunea de sustragere s-a sfârșit (a încetat).

Stabilirea momentului producerii rezultatului este importantă pentru incidența sau nu a unor cauze de inexistență a infrațiunii, cum ar fi împiedicarea producerii rezultatului sau împiedicarea consumării faptei.

Dintr-un alt punct de vedere, uneori, data survenirii rezultatului este cea în funcție de care se determină incidența unor acte de clemență, aplicarea legii penale în timp sau spațiu, incidența instituției prescripției etc. Anumite instituții de drept penal nu au incidență în funcție de momentul epuizării rezultatului infrațiunii, chiar dacă epuizarea lor are loc la o perioadă de timp foarte mare de la realizarea acțiunii sau inacțiunii. De exemplu, dacă un minor comite o acțiune de lovire a unei persoane înainte de împlinirea vârstei de 14 ani, iar moartea victimei se produce după împlinirea acestei vârste, minorul nu va răspunde penal, indiferent dacă a avut sau nu discernământul activității sale.

6.4. Legătura de cauzalitate

6.4.1. Preliminarii și noțiune

Legătura de cauzalitate între elementul material și urmarea imediată este acea componentă a laturii obiective ce constă în relația (raportul) de la cauză la efect ce trebuie să existe între cele două elemente ale laturii obiective – elementul material și rezultat.

Deși, de regulă, legiuitorul nu prevede expres această componentă în cadrul laturii obiective a conținutului infrațiunii, existența sa este dedusă din normele incriminatoare care, mai ales în cazul infrațiunilor ce produc vătămări fizice (infrațiunile materiale), o implică².

¹ *Ibidem*, p. 352.

² Sunt legislații penale care prevăd expres necesitatea existenței legăturii de cauzalitate printre elementele laturii obiective a infrațiunii. Credem că ar fi util ca relația causală să fie înscrisă expres și în Codul penal român.

Relația cauzală (*nexum causal*) este acel raport între două fenomene în care unul îl precedă și determină pe celălalt. Primul fenomen poartă denumirea de *fenomen-cauză*, iar cel de-al doilea este denumit *fenomen-efect*.

Legătura de cauzalitate nu se confundă cu raportul de interdependență și nici cu raportul de condiționare. **Raportul de interdependență** este acea specie de legătură între două fenomene ce presupune că unul dintre ele este dependent de celălalt. **Raportul de condiționare** este acea relație între două fenomene, în cadrul căreia unul dintre fenomene ajută, înlesnește sau favorizează apariția celui alt fenomen¹.

De regulă, raportul de cauzalitate trebuie cercetat numai în cazul infracțiunilor îndreptate împotriva unor valori sociale ce au existență materială (infracțiunile materiale). În schimb, în cazul infracțiunilor ce aduc atingere unor valori sociale neexprimate material (infracțiunile formale), legătura de cauzalitate rezultă din săvârșirea faptei (*ex re*). Legătura de cauzalitate trebuie stabilită și în cazul infracțiunilor de pericol concret. De pildă, în cazul infracțiunilor de semnalizare falsă sau de divulgare a secretului care periclitează securitatea națională.

Stabilirea raportului de cauzalitate, în majoritatea cazurilor, nu ridică dificultăți, dar sunt unele spețe care pun problema determinării existenței acestuia având în vedere condițiile speciale în care sunt săvârșite faptele. Dacă rezultatul este produs de o activitate clar determinată, problema stabilirii raportului de cauzalitate este ușor de rezolvat.

Dar, indiferent de numărul și diversitatea cauzelor, legătura de cauzalitate trebuie stabilită exclusiv între activitățile de natură umană și rezultatul acestora. Sigur, cauzele de natură neumană vor fi avute și ele în vedere, dar numai pentru determinarea contribuțiilor umane cu rol cauzal. Cauzalitatea în drept se stabilește diferit față de alte domenii ale științei, cum ar fi științele naturii sau filozofia. În multe spețe, cercetarea legăturii de cauzalitate se efectuează ușor. Sunt însă și cazuri atipice, neobișnuite, când este foarte greu de stabilit legătura de cauzalitate. Astfel, sunt unele cazuri foarte complexe, care solicită foarte mult eforturile practicianului pentru determinarea cauzalității.

Sunt sisteme de drept, cum este cel american, în care autorii, cu rare excepții, lasă sarcina stabilirii legăturii de cauzalitate în sfera judecătorului.

6.4.2. Principalele teorii referitoare la raportul de cauzalitate

Doctrina românească este foarte bogată în această materie. Teoriile îmbrățișate diferă în dreptul penal, comparativ cu dreptul civil. Astfel, în dreptul penal², orientarea majoritară acordă preferință teoriei echivalenței condițiilor, căreia i se aduc unele retușuri, în timp ce, în dreptul civil³, orientarea majoritară este în favoarea teoriei indivizibilității cauzei cu condițiile.

Teoriile referitoare la cauzalitate formulate în literatura de specialitate pot fi grupate, convențional, în două curente: curentul monist și curentul pluralist.

¹ Pentru dezvoltări și pentru trimiteri la doctrină, a se vedea G. Antoniu, *Raportul de cauzalitate în dreptul penal*, Ed. Științifică, București, 1968.

² Pentru dezvoltări, a se vedea: C. Bulai, B.N. Bulai, *op. cit.*, pp. 180-183; C. Mitache, Cr. Mitache, *op. cit.*, pp. 131-135.

³ Pentru dezvoltări, a se vedea: M. Eliescu, *Răspunderea civilă delictuală*, Ed. Academiei, București, 1972, p. 131 și urm.; C. Stătescu, C. Bîrsan, *Teoria generală a obligațiilor*, Ed. Academiei, București, 1981, pp. 179-189.

Alături de această grupare există și anumite teorii eclecticice sau atipice, care nu pot fi încadrate în vreunul din cele două curente. De asemenea, în cadrul unora dintre teorii există variante ale acestora.

I. Sistemul monist

A. Teoria cauzei preponderente

Conform acestei teorii, cauza rezultatului este energia care a contribuit cel mai mult (în cea mai mare măsură) la producerea consecinței (urmării). Ceea ce dă unei condiții caracter causal nu este calitatea deosebită, ci poziția sa față de efect sau intensitatea contribuției la survenirea rezultatului. De pildă, conform acestei concepții, în cazul unor lovituri multiple aplicate victimei de către mai multe persoane, va avea rol causal numai lovitura care a contribuit în cea mai mare măsură la decesul victimei.

Cauza este, în această concepție, activitatea umană care a determinat prevalența condițiilor pozitive asupra celor negative¹. Altfel spus, potrivit acestei teorii, numai condiția determinantă, preponderentă, are rol causal. Celelalte condiții trebuie să fie excluse din antecedența causală, deoarece nu au legătură causală.

Această teorie a fost criticată, în primul rând, din cauza imposibilității găsirii unui criteriu infailibil de identificare a cauzei determinante. De asemenea, poziția condiției – mai apropiată rezultatului sau finală – nu este nici măcar un indiciu pentru identificarea cauzei. Mai mult, nu toate cauzele se situează într-o zonă temporală apropiată producerii rezultatului, deoarece anumite cauze se află în timp departe de momentul apariției rezultatului.

B. Teoria cauzei proxime (finale)

Potrivit acestei teorii, care își găsește aplicare în special în practica americană (S.U.A.) și engleză, cauza rezultatului este întotdeauna cea care se situează în timp imediat anterior producerii acestuia. De pildă, în ipoteza săvârșirii unei infracțiuni de omor, comisă prin mai multe lovituri, va fi considerată ca având rol causal ultima lovitură. Această teorie ignoră din antecedența causală orice altă energie, indiferent de intensitatea sa. Teoria cauzei proxime este de fapt o variantă a teoriei cauzei preponderente, considerându-se drept cauză a rezultatului aceea care se află din punct de vedere temporal mai aproape de rezultat.

Se impune mențiunea potrivit căreia doctrina engleză apreciază că această teorie nu este decât „o ipoteză de lucru” pentru magistrați, aceștia orientându-se pe baza sa, dar fără a fi afectat dreptul acestora de a-și forma convingerea, în funcție de speța dedusă judecării. Alături de magistrați, își vor aduce contribuția și jurații. Ca o nuanță a teoriei cauzei proxime sau finale, în jurisprudența americană se face deosebirea între condiția *proximate* (apropiată) și *too remote* (îndepărtată), dar determinarea causalității este totuși un atribut ce ține de apanajul judecătorilor. Criticile formulate în privința teoriei cauzei preponderente sunt valabile *mutatis mutandis* și în cazul teoriei cauzei proxime.

C. Teoria cauzei eficiente

În concepția acestei teorii, denumită teoria cauzei eficiente sau a cauzei celei mai active, dintre toate condițiile existente în antecedența causală, va fi reținută drept cauză a rezultatului numai aceea care a creat pentru celelalte condiții capacitatea de a produce rezultatul.

---

¹ Condițiile pozitive sunt cele care tind spre survenirea rezultatului, iar cele negative sunt condițiile care se opun producerii acestuia.

Aprecierea caracterului eficient se face ținând seama de experiența umană comună sau bunul-simț al omului. O nuanță a teoriei cauzei eficiente este teoria cauzei celei mai active, potrivit căreia are legătură causală numai condiția care a contribuit cel mai mult la producerea consecințelor.

Teoria analizată este criticabilă pentru că nu a reușit, de-o manieră rezonabilă, să fundamenteze criteriile incidenței sale. În lipsa unor criterii obiective de delimitare, răspunderea va fi sau nu incidentă, în funcție de înțelepciunea magistratului.

D. Teoria cauzei adecvate

Conform acestei teorii, rezultatul este produs întotdeauna de o cauză tipică, adecvată. În concepția teoriei cauzei adecvate, fiecare consecință își are cauza sa specifică, tipică. Un act de conduită produce rezultatul socialmente periculos numai dacă se înscrie în legătura tipică, de cauzalitate firească.

E. Teoria cauzei relevante din punct de vedere juridic

Conform acestei teorii, se consideră cauză numai acțiunea care, apreciată în raport de norma de incriminare, are relevanță juridică. De pildă, nu există infracțiunea de omor dacă o persoană este trimisă într-o zonă unde există alunecări de teren sau avalanșe, iar aceasta moare din pricina acestor împrejurări.

II. Sistemul pluralist

A. Teoria echivalenței condițiilor

Dintre toate teoriile asupra cauzalității, **teoria echivalenței condițiilor** sau condiției *sine qua non* este cea mai cunoscută și are cea mai extinsă sferă de aplicare. Această teorie acordă rolul de cauze ale unei urmări tuturor condițiilor care l-au precedat, dacă fără acestea rezultatul nu s-ar fi produs deloc ori în configurația (anvergura) din speță. Astfel spus, toate condițiile anterioare rezultatului, dacă au relație cu acesta sunt cauze ale sale, fiind echivalente cauzei.

Criteriul folosit de această teorie este criteriul *sine qua non*, care se aplică prin procedeul eliminării ipotetice a cauzelor probabile și, dacă se constată că fără acestea consecința periculoasă s-ar fi produs în aceeași anvergură, înseamnă că respectiva condiție nu are legătură de cauzalitate cu rezultatul. Dimpotrivă, dacă fără condiția respectivă rezultatul nu s-ar fi produs deloc ori ar fi survenit în proporții mai reduse, aceasta trebuie reținută ca având legătură de cauzalitate.

B. Teoria condiției necesare

În concepția acestei teorii, cauză a survenirii rezultatului este orice condiție care a fost necesară pentru producerea lui. Reținerea energiei ca având legătură causală se face prin izolarea temporară și artificială a cauzelor de natură neumană. După această etapă urmează cea a stabilirii gradului de contribuție a fiecărei cauze umane la producerea rezultatului.

C. Teoria indivizibilității cauzei cu condițiile

Potrivit acestei teorii, stabilirea raportului de cauzalitate trebuie să pornească de la premisa că în lanțul causal apar diverși factori care favorizează, agravează ori asigură